

Mikszáth Kálmán orvosalakjai

2012. július 9-én, életének 83. évében elhunyt dr. Szállási Árpád, a Debreceni Egyetem magántanára, jelentős hazai orvostörténész. E helyen nem kívánunk részletesen emlékezni rá, megtette ezt többek között az Orvosi Hetilap. Az ez év szeptember 2-i, 35. számában Lampé László és Rácz Károly professzorok jegyezték a „Búcsú Szállási Árpádtól” című cikket, melyben minden szépet elmondtak róla. Orvosi és kulturális folyóiratunkban azt érdemes életéből felidézni, kiragadni, hogy egy életen át tartó, szorgalmas háziorvosi munka mellett véges-végig a könyvek és az írás bűvöletében élt. Hangyaszorgalmú gyűjtőmunkája révén páratlan orvostörténeti könyvekre, dokumentumokra tett szert, numizmatikai és képzőművészeti tárgyai is ritkaságok, mondhatni nemzeti értékek. S e tárgyakat nemcsak gyűjtötte, hanem ismeretterjesztésként rengeteget publikált belőlük. Már halála előtt elhatároztuk, hogy folyóiratunkban részletet közlünk az Orvostörténeti Közleményekben 1967-ben megjelent, „Az orvos alakja a magyar irodalomban” című terjedelmes munkájából. Személyes hozzájárulását betegsége miatt már nem tudtuk megnyerni. A nagyszerű összeállítás egyébként teljességében olvasható a *ponticulus hungaricus elektronikus folyóiratban*. (A főszerk.)

A tanulmány bevezetéséből

Az orvos regényhős, a fehér köpeny, az injekciós tű és a műtőlámpa misztikuma mindig mágnesként vonzotta az írók és az olvasók érdeklődését egyaránt. A világirodalom ömlesztve kínálja a példákat, a fajsúlybeosztás egyik szélén a *Dr. Arrowsmith*, a másikon a *Réztábla a kapu alatt*, hogy csak a legismertebbekre hivatkozzunk, bár ez utóbbinál megerőltetés nélkül lehet silányabbakat találni. A magyar irodalom sem szűkölködik orvosszereplőkben. Ha nem is születtek jogos vagy kétes értékű világsikerek (ez regényirodalmunkról általában is elmondható), megközelítőleg hű tükörképe a mindenkori magyar orvosi rétegnek. Műfajok közül természetesen elsősorban a regény, továbbá a dráma jöhet számításba, a líra aligha.

A Mikszáth-rész

Jókai nagy utóda a realista Mikszáth, a századforduló előtti és utáni Magyarország vesébe látó ismerője, megörökítője, mosolyogva bírálója. Nos, a nagy szatirikus, híven a világirodalom epés tollú alkotóihoz – élükön Molière-rel – kevés jót mond az orvosokról. Egyik méltatója, Nagy Sándor szerint Mikszáth orvosai egy-két kivételtől eltekintve „hivatásos emberlők”. Hogy ezt az elfogultságot milyen személyes okok motiválhatták, Mikszáth életrajzában magyarázatot találhatunk rá. Mária húga 16 éves korában tüdővészben pusztult el, anyja a kolerajárvány áldozata lett, legkedvesebb

gyermeké, Jánoska difteritiszben halt meg. Az orvosok mindannyiszor tehetetlenek voltak.

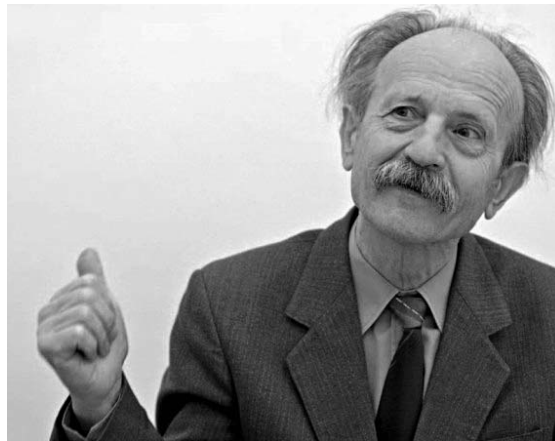
Még a silány jellemű szereplők közül is kilóg a *Fekete kakas* című kisregény két lelketlen orvosa. Különösen Kupolyi gazda városban szerzett, alkalmi Aesculapja. A történet dióhéjban: influenzajárvány dühöngött a kis hegyvidéki Parászka nevű faluban. Megtizedelte az amúgy is szegény, rosszul táplált lakosságot. Többen, akik átvészelték, az utószövődményekben: tüdőszövődésben, vérszegénységben szenvednek. A tehetősebbeket dr. Brogly, a falu orvosa szanatóriumba, a stájerországi Gleichenbergbe küldi. Kupolyi is megbetegedett, kezelőorvosa könyörtelenül közli vele a tényeket: „nem érdemes komédiázni erre a rövid időre”, vagy szanatórium, vagy koporsó. Aratás-cséplés után a búza jövedelméből mód nyílna a szanatóriumra. Mikor a búzát a városba szállították, Kupolyi uramék az útszélén találtak egy elhagyatott, haldokló kislányt, aki lázalmában fekete kakast lát, csengettyűvel a nyakán. Megsajnálja szegényt, szekeren beviszi a városba, mintha a sajátja lenne, és orvost hív hozzá. Az orvos bagatell okok miatt félnapos késéssel érkezett meg. Felületesen megvizsgálta a kis nyomorultat, majd receptet írt neki. Közben Kupolyi és a doktor között a következő párbeszéd zajlott le: „– És mit gondol orvos úr? – Hm. A tudomány törvényei szerint a jelen beteg meghalhat, ellenben meg is gyógyulhat. – De mi a valószínűbb? – A tudományban nincsenek valószínűségek és lárifárik. A tudomány fönséges és pozitív.” Sajnos a jelen esetben az orvos

magatartása nem volt az. Majd éjfél felé valami névnapról jövet pityókásan ismét beállított, és megállapította: „...az érverés túlságosan gyenge. Konyakot, csak konyakot a betegnek, a többit majd meglátjuk reggel.” A kis beteg már nem érte meg a reggelt. Megrázó történet, az orvosoknak kötelező olvasmányként írnám elő.

A *Szökevények* című kisregény szépséges, vízbe esett kasznárnéjához orvost kerestet a „prae-sens imperfectum, futurum perfectum” rejtélyes jelmondatért kapott birtok újdonsült ura. „De a doktor most kártyázik valahol, nehéz lesz megtalálni...” Mire a doktor elősántikál estefelé, már konstatálhatta, hogy a „kasznárné ki fogja heverni a kalandot...” Ők a kortárs orvosok, de nem kerülnek szerencsésebb megvilágításba a történelmi regények epizód-orvosszereplői sem. Pl. a *Szelistyei asszonyok* mindvégig derűt árasztó légkörében alig található ellenszenves figura. Mujkó, a királyt játszó udvari bolond fura történetekkel szórakoztatja az asztaltársaságot. Céltáblája Valsavori olasz doktor, aki egy személyben főkóstoló is. Mert a megmérgeztetés-től az udvari bolond is tartott. Közben nem minden célzás nélkül elmesélte a Lyrilla királynéről szóló fura históriát, aki, ha megbetegedett, mindig kiadta a rendeletet: „Ha meghalnék, a két doktorom velem temetessék el elevenen.” No persze össze is szedték minden sütnivalójukat a gyógyászok, ha igénybe vették őket. Végül mégis meghalt a királyné, és amit parancsolt, megtörtént. „Nyugszik a szép királyné a jó puha orleans-i földben, lombos olajfák árnyékában, illetlen módon ugyan, de csöndesen a két doktor között.” Erre Valsavori... „Okos asszony volt, s a kollégák is jól jártak: királyi sírokban fekszenek.” A másik történelmi regény, az *Akli Miklós* orvosalakjai is kimerítik a szélhámosság fogalmát.

Az udvari doktor azt találta, hogy „az ischli levegő a legjobb a világon”. Rögtön zárójelben, hogy biztos telkei vannak Ischlben – teszi hozzá nem minden célzás nélkül az író. „Aesculap fölkentje a százados sablon – nyújtsa ki a nyelvét – elmondása után elrendeli, hogy a betegek

szobájában nyissanak fel egy üveg ischli levegőt.” Ha nem javul a beteg, „bontsanak ki még egy palack levegőt.” Ez esetben sarlatánnal van dolgunk. A *Vén gazember* betegágyához hívott sulyomi doktor pedig tudatlan felcser, aki egy sérv visszahelyezésére sem mer vállalkozni. A

falu bírójának az ötlete, hogy fektessék a kasznárt egy párnákkal megrakott létrára, hogy a feje alacsonyabban legyen, mint a lába (Trendellenburg-helyzet), és úgy szállítsák Sulyomra. Mire hazaértek, a sérv spontán visszacsúszott. Ezt az epizódot Mikszáth csak a regény első változatába illesztette, a véglegesből kihagyta. Ám az orvos

azzal nem vált rokonszenvesebbé.

További orvosi vonatkozású életrajzi adatokra utalva, az író mintegy tíz nyáron üdült Gleichenberg világhírű fürdőhelyén, ahol meghitt barátság fűzte Závory Sándor, magyar fürdőorvoshoz. Nem egy Mikszáth-novellának Závory doktor elbeszélése volt a magva. Az egyik legrokonszenvesebb szélhámos, Katánghy Menyhért képviselői pályafutása is fürdőorvosként indul. A vagyon nélkül maradt dzsentri Jókai hasonszőrű figuráihoz képest már korszerűbben gondolkozik. Katánghy Menyhértet apja orvosnak szánta. „...doktor barátom, és csak örökké doktort. Doktoroké a világ, mert beteges. Hiszen már nincs is egészséges ember. Ezen a pályán sokra viheti. Hány gazdag ember van a doktorok közt... könnyű tudomány, ha az orvos meggyógyít valakit, hálás és dicséri, ha pedig nem gyógyítja meg, örökre elnémul, nem tehet neki szemrehányást.” Mindezeket az öreg Katánghyval mondatja az író, de egyben a saját véleménye is. Pláne a fürdőorvosokról: „Semmit se kell tudni. Még a mutassa a nyelvét sem feltétlenül szükséges, a diagnózist, ami a legnehezebb, nem kell megállapítani, fürdőre már kitalált betegséggel megy a páciens, fürdőorvosnak csak a mellét kell meghallgatnia (vagy hall valamit, vagy nem), s aztán elrendeli, hogy melyik vízből igyék, és mennyit, hány órát sétáljon naponként.” A Pnixdorfba vetődött dr. Melchior von Katánghy Brunnenarzt elmés látzatok kiagyalásával akar jól menő magánren-

delést teremteni a nagy konkurencia ellenére is. Utolsó forintjaival keresztül-kasul hordatja magát, hogy azt higgyék, mennyi sok betege van. Megfelelő partnerre akadt aztán egy látszatbárónő személyében, aki utolsó aranyait adta honoráriumnak, hogy férjül szerezze meg magának a divatosná vált orvost. Mindketten a jó anyagi fedezet létezésében reménykedtek, s mindketten beugrottak a látszatnak. Katánghy további pályafutását ismerjük. Országra szóló választási csalások botrányhőse lett. Mikszáth mint nagy író a kedvezőtlen, sötétebb alaptónus ellenére rokonszenves orvosokat is ábrázol. Ama kevesek egyike *A zöld légy meg a sárga mókus* című novella Birli sebésze. Ő nem él vissza a hivatásával. Ha csal is, csak a beteg érdekében teszi. Rövid tartalma: Az idős gazda lázas állapotban, dagadt kézzel fekszik odahaza. (Zöld légy csípte meg.) Már a kéz amputálása segítené csak a fenyegető gennyvérűség ellen. A gazda s főleg fiatal felesége nem akar belegyezni. A sebész erre cselhez folyamodik, kinyomozza, hogy a menyecskének udvarlója van, ezzel igyekszik féltékennyé tenni a gazdát. A beteg ember most már mindenre hajlandó, hogy áthúzza felesége tisztességtelen számításait. Kedvező képet ad még az orvosokról az *Aesculap az Alföldön* című novella is.

Végül ismerkedjünk meg a legáltalánosabban ismert, szimpatikus orvos, a *Különös házasság* Medve doktorával. A regény társadalmi mondanivalójával elsősorú remekmű. Csupa elevenség, csupa kedély a népszerű doktor. Élcelődik az urakkal... „A doktort csak a paraszt fizeti, az úr pertu lesz vele. Továbbá így jellemzi Medve Miklóst: „Ki hitt volna az olyan hókuszpókuszoknak, hogy nyújtsa ki a nyelvét, és mutassa az üterét, amellyekkel az orvosok

dolgoznak? De Medve doktort mégis szerették, mert érdekes kis hörcsög ember volt, aki mindenkivel disputált, veszekedett ugyan, de tele volt kedéllyel, játsziséggel, tréfával ... azonfelül otthon volt az orvosi tudományokban, ami szintén valami.” Elszánt ellenfele a babonának és a papoknak, így vall hivatásáról: „az orvos valóságos Prügelknabe, azt mindenért ütök. Ha kicsibe veszi a beteg baját, megharaguszna rá, hogy lelketlen kutya, ha nagyba veszi, megharaguszna rá, hogy megrémíti a beteget, és még betegebbé teszi. Ha a beteg meggyógyul, azt mondják, hogy magától is meggyógyult volna, ha nem gyógyul meg, azt mondják, hogy a doktor rontotta el.” Medve doktor további sorsát ismerjük. Nem lehetett a nagy Buttler-Dőry per tanúja a bíróságon. Az úton halt meg hazafelé menet Dőryéktől, magával vitte a sok titkot, amivel segítségére lehetett volna a Szentszék megfellebbezhetetlen határozata ellen hasztalan hadakozó Buttler grófnak.

Mikszáthnál az emberi lélek színképelemző skáláján a sötétből indultunk el, hogy fokozatosan eljussunk a világosba, az alkalmi Aesculaptól Medve doktorig. A humor alaptónusa néha véres komolyságot, a sötét pedig humort takarhat. Végül fejezzük be egy, az író által feljegyzett orvosi adomával, hogy teljes legyen a kép. „A híres angol orvos, Sir James Simpson házának ajtaja előtt egy hercegnő kocsija állott meg, ki felküldé legényét értesíteni a doktort, hogy kint várja őt az utcán... – Mondja meg a hercegnőnek, hogy el vagyok foglalva egy mosónővel, nem mehetek le.” Ezek után megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy talán mégsem volt Mikszáth annyira egyértelműen orvosellenes.

MEGHITT ÉS BOLDOG KARÁCSONYT,
VALAMINT JÓ EGÉSZSÉGBEN ELTÖLTÖTT
ÉS SIKERES ÚJ ÉVET KÍVÁNUNK MINDEN
KEDVES OLVASÓNKNAK!

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG